

KÉT SZÍNHÁZI ESTE

Zsarnokok és áldozatok

Színházi paradoxon — így nevezném legszívesebben azt a gondolatot, amely az elmúlt hét két színházi bemutatója óta foglalkoztat. A véletlen hozta így, vagy csak a színház szeszélye, néhány nap különbséggel két olyan előadást láttam, amely óhatatlanul a drámák születésének pillanatára emlékeztetett, s egy könnyen feledett színházra. A hatvanas évek Thália Színházára gondolok. Kazimir Károly Tháliájára, amely akkortájt a kortárs magyar dráma, a nálunk újdonságnak számító grotesz hajléka volt. Csurka, Görgey, Eörsi, Örkény, Beckett, Kafka, Mrozek — csak néhány név az akkori színlapokról. A színház megújulásának lehetősége azonban sajnálatosan korán pusztult a Tháliában, lassan formálissá vált, s jutott el odáig, hogy már nem is volt érdemes a regényadaptációkból, „képeskönyv-illusztrációkból” álló, külsőségekre fásult színjátszásra figyelni.

RÓNA KATALIN

De a Nemzeti Színház Tótékja és a Budapesti Kamaraszínház Sírkió és kakaó előadása akarva-akaratlan most azt az időt idézte föl, a Thália fénykorát, amikor a nagyszínházban és stúdiójában egyetlen évad választotta el egymástól Örkény István és Eörsi István premierjét.

TÓTTAL ÉRZEK, DE AZ ÓRNAGY IS ÉN VAGYOK

Örkény István ezekkel a szavakkal bocsátotta útjára a kisregényből Kazimir unszolására született drámát. S ez az egyetlen mondat, az ellentétekben föllelhető azonosság határozza meg a Tóték lényegét. Ha egy rendező ezt nem veszi észre, ha nem kívánja ezt megmutatni, vagy egy előadás nem képes rá, hogy meg-

alábbis a bemutatót megelőző nyilatkozatában arról beszélt: számára az a kérdés, hogy „egy abszurdnak nevezett drámával, egy egyre inkább abszurd ország abszurd helyzetben lévő színházában mit lehet mondani”, épp erre a gondolatra nem adott feleletet előadásával. Az egyes elemeiben, egyes alakításaiban meglehetősen kimunkáltságot mutató produkció egészében mégsem képes érzékeltetni, mit is jelent most a Tóték, miért is fontos számára és színháza számára a dráma bemutatása.

Örkény István Tótékja ugyanis nemcsak időtálló színpadi mű, hanem többszólamú is, kor és kíváncsalmat nyitott és értelmezhető, ám, ha előadása határozatlan, ha nem tudja pontosan meghatározni önnön szándékát, ha a tragikomédiát értő-érző szellem a főlshízen marad, nincs az az elementáris

merül ki az előadás jó vagy rossz „konceptiójának” kidolgozásában.

SE VELE, SE NÉLKÜLE

Talán nem lehet véletlen, hogy Eörsi István groteszkje is a hatalomról, a zsarnokságról, a lelket és testet ölé kiszolgálásról és kiszolgáltatottságról beszél — prózában, dalban (*Melis László* jól illeszkedik zenéjével). A Sírkió és kakaó tragikomikus históriája hétköznapi és sajátosan magyar történet, ami az eltartási szerződéssel lakásra vágyók sorsát illeti, ám föltétlenül túlnő azon, amint Öregasszonyát a Hatalom megtestesítőjeként jeleníti meg.

A Budapesti Kamaraszínház Károly körüti színházában az író maga rendezte meg játékát, fürgetes-tempót dikálva színészeinek. Eörsi a hatalomról beszél, s túl azon, arról a kegyetlen fölshímerésről: az ember a hirtelen, váratlanul rátörő szabadsággal nem tud mit kezdeni. Hisz Pitiék kapva-kapnak az alkalmon, hogy valamiképpen eltegyék Öregasszonyukat láb alól, kipróbálják a „Tractatus” mind a 499 példáját, de rá kell jönniük, hiába minden kísérlet, ők már sohasem tudnak a rájuk nehezedő hatalom, az Öregasszony nélkül élni.

A drámaíró Eörsi „hősei” kettős életet élnek: a maguk emberi valóját mutatják, s a mindenkori mögöttest, a jelképet. A rendező Eörsi pedig

Béres Ilona, Cserhalmi György, Varga Mária és Sinkovics Imre Tótékban

valósítsa, akkor minden gesztusa a felszínen marad, egyetlen történelmi szituációt mutat, s nagy eséllyel a jelentéktelenségbe süllyed.

Mert Örkény István tragikomikus játékának épp ez a bensőnkben föllelhető kettősség a lényege, annak az embernek a megmutatása, aki egyszerre zsarnok és áldozat, aki egyszerre birtokosa a hatalomnak és kismizmizettje, elnyomó és elnyomott, kiszolgált és kiszolgáltatót.

Tót és az Órnagy, ha úgy tetszik egy személy, annak két énje. Az örkényi absztrakció és az absztrakcióra nyitottság csak akkor érvényesül, ha a rendező fölfedezi a drámának ezt a lehetőségét. Ha viszont a látszólagos realizmus szintjén marad — amelyre persze Örkény ugyancsak megadja az esélyt —, akkor nehézkessé, körülmenyessé, földhözragadtá válik az előadás. Különösen, ha a játék, mint a Nemzeti Színházban, minden egyes részletet túlhangsúlyoz, túlrajzol, s képtelen a realist az irreálisba fordítani, egész pontosan némileg elemelni a valóságtól.

Funtek Frigyes, aki leg-

színesíti játékát, amely feledtetni tudná a hiányt.

Sinkovits Imre Tót alakjában pontosan érzékelteti az elbujás vágyát, az elviselhetetlen szituáció minden kínját, önmaga teljes megadását. De hétköznapi zsarnoksága ebben az előadásban eltörlődik, már-már eltűnik az asszonyok zsarnoksága mellett. Tótné Béres Ilona) és Ágika (Varga Mária) — különösen az utóbbi — erőszakossága árnyékában Tótnak nincsenek esélyei. Cserhalmi György Órnagyában is több az elmebeteg mániakusság, mint az igazi, mélyről fakadó erőszakosság. Örülete inkább szánnivaló, semmint gyűlöletes. Miként Cipriani professzor szerepében Agárdi Gábor önmagát és dr. Eggenberger Alfréd életét zsenit mutató ábrázolása is legfőképpen bohóctréfává szelődik ebben az előadásban. Raksányi Gellért félnotás Postása pontos szerepértéről tanúskodik.

A színészek egy részének vissza-visszatérő hibás, moztogó, rosszul artikulált beszéde viszont arra figyelmeztet, a rendezői munka nem

ezt a kettősséget igen pontosan magyarázta el színészeinek, akik egyfelől már-már naturalista eszközökkel mutatják meg alullévők és a fölül élők mindennapjait, másfelől viszont — és ez az alakítások lényege — tisztán hozzák a magatartások valóságtól elemelt, stilizált jelentését is.

Pauer Gyula három szintre tagolt játék terében a létminimumon sem élő, álmait már rég föladó kispolgár Piti-házaspárt Kubik Anna és Újvári Zoltán kelti életre, mélyen átélve, de pontosan érzékeltetve a szimbolikus jelenlétet is.

Az Öregasszonyt kiszolgáltató, éltető, cinikus filozófikus szintre emelt orvost Kassai Károly játssza hitelesen. Szilágyi Zsuzsa a férjét vagy inkább a lakást kergető harcias Rendőrnője és Tóth József elárult, megcsúfolt Postása a reális és a groteszk határán egyensúlyozó határozott alakítás. Jól érzékeltetik, rájuk sem vár más sors, mint Piti-ékre.

Az előadások véget érnek: az Órnagy halott, az Öregasszony él. Mi a különbség?